

BOLALARDAGI XARAKTER, TEMPERAMENT SHAKLLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Bekkamova Nargiza Oltiboyevna

Surxondaryo viloyati Sho'rchi tumanidagi

2-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda xarakter va temperamentning shakllanish jarayoni, ularning o‘ziga xos xususiyatlari hamda bu jarayonga ta’sir etuvchi omillar yoritilgan. Shuningdek, ota-ona va pedagoglarning bolalarning shaxs sifatida rivojlanishidagi o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: xarakter, temperament, bola, psixologiya, rivojlanish, tarbiya, individual xususiyatlar, muhit, shaxs, muloqot

KIRISH

Inson shaxsi shakllanishida xarakter va temperament muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, bolalik davrida bu xususiyatlarning shakllanishi faol kechadi va keyingi hayotga katta ta’sir ko‘rsatadi. Xarakter va temperament bir-biri bilan bog‘liq bo‘lsa-da, ular turli tushunchalardir.

Temperament — bu insonning tug‘ma psixologik xususiyatlari bo‘lib, u bolaning hissiy reaksiyalari, tezkorligi va faolligini belgilaydi. Masalan, ayrim bolalar tez hayajonlanadi, boshqalari esa sokin va bosiq bo‘ladi. Bu temperament bilan bog‘liq holatdir.

Xarakter esa asta-sekin shakllanadigan xususiyat bo‘lib, u tarbiya, muhit va tajriba orqali rivojlanadi. Xarakter insonning xulq-atvori, odatlari va jamiyatga munosabatida namoyon bo‘ladi.

Bolalarda temperament tug‘ma bo‘lsa-da, uning namoyon bo‘lishi muhitga bog‘liq. Agar bola ijobiy muhitda tarbiya topsa, uning temperament xususiyatlari to‘g‘ri yo‘naltiriladi. Aks holda, salbiy xatti-harakatlar shakllanishi mumkin.

Xarakter shakllanishida esa oila muhim rol o‘ynaydi. Ota-onaning bolaga bo‘lgan munosabati, tarbiya uslubi va e‘tibori uning shaxs sifatida rivojlanishiga bevosita ta‘sir qiladi. Mehr, e‘tibor va tushunish mavjud bo‘lgan oilada bola ijobiy xarakterga ega bo‘lib voyaga yetadi.

Maktab muhitining ham ahamiyati katta. O‘qituvchilar bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olib ishlasa, ularning ijobiy sifatlari rivojlanadi. Jamoada ishlash, do‘stlik va o‘zaro hurmat kabi fazilatlar aynan maktabda shakllanadi.

Shuningdek, tengdoshlar bilan muloqot ham bolaning xarakteriga ta‘sir qiladi. Bola boshqalar bilan aloqada bo‘lish orqali o‘zini tutish, fikr bildirish va muammolarni hal qilishni o‘rganadi.

Bolalarda xarakter va temperamentni shakllantirishda sabr va to‘g‘ri yondashuv zarur. Bolani majburlash yoki qattiq tanqid qilish uning ruhiy holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Aksincha, uni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish ijobiy natija beradi.

Pedagog bolalarda xarakterni tarbiyalayotganida ularda tarbiyalanadigan temperamentni bilishi, har bir temperamentning ijobiy va salbiy tomonlarini bilishi zarur. Agar temperament va uning tug‘ma hususiyatlari o‘z xolicha qolaversa, odamda yomon xarakter xislatlari tarkib topishi mumkin. Masalan, xolerik temperament odamni cho‘rtkesar, qo‘pol, o‘zini tuta olmaydigan qilishi mumkin. Sangvinik temperament sabotsizlikka, diqqatni bir joyga qo‘ya bilmaslikka sababchi bo‘lmog‘i mumkin bo‘lganidek, flegmatik temperament sustkashlikka, loqaydlikka olib borishi mumkin.

Melanxolik temperamentli kishida o‘z kechinmalariga ortiqcha berilishlik, pismiqlik paydo bilishi mumkin. Xarakterni tarbiyalash, jumladan, temperamentning ijobiy tomonlarini o‘stirishdan, uning salbiy tomonlarini va bu salbiy tomonlarni xarakterning ijobiy xislatlari bilan «almashtirishdan» iboratdir. Masalan, xolerik temperamentli bolalarni tarbiyalashda ularni o‘ylab ish qilish, o‘zini tuta bilish, atrofdagi odamlar bilan yaxshi muomalada bo‘lishga odatlantirish va ularda shu sifatlarni o‘stirishga alohida e‘tibor berish lozim. Sangvinik temperamentli bolalarni sabotli bo‘lishga, diqqatini bir joyga qo‘ya bilishga, ishga qunt qo‘ya olishga, boshlagan ishni oxiriga yetkazishga

odatlantirmoq kerak. Melanxolik temperamentli bolalarni odamga ko'proq aralashishga, jamoachilikka, ildam harakat qilishga odatlantirmoq, ularda shu sifatlarni tarbiyalamoq kerak. Flegmatik temperamentli bolalarni tashabbuskorlikka, faollikka, kishilarga el bo'lishga, quvnoqlikka odatlantirmoq lozim.

Xarakterning salbiy tomonlarini yo'qotmoq uchun, ijobiy tomonlarini tarbiyalab yetkazmoq uchun tarbiyalanuvchini o'z temperamentini o'zi idora qila bilishga o'rgatish lozim, uni shunday tarbiyalash kerakki, u temperamentini o'zi idora qilish zaruriyatini o'zi anglasin va haqiqatan uni idora qila olsin, temperamentiga bo'ysunmaydigan bo'lsin. Xarakter tarbiyasini faqat temperamentning salbiy tomonlarini ayrim ijobiy sifatlari bilan almashtirishdan iborat deb tushunish yaramaydi. Xarakterni tarbiyalashda pedagog, avvalo muayyan idealni yoki davrimizning olijanob kishilari obrazini asos qilib olmog'i lozim.

Bu ma'naviy boylikni, ahloqiy soflikni va jismoniy kamolotni o'zida garmonik holda mujassamlashtirgan yangi odamlardir. Bunday yangi odam xarakterining xislati ijtimoiy va shaxsiy hayotda halollik va rostgo'ylik, ahloqiy poklik, oddiylik va kamtarlikdir. Bizga yuksak ma'naviy fazilatiga ega bo'lgan, halol vijdonli kishilar, tetik va xushchaqchaq kishilar, qiyinchiliklardan qo'rqmaydigan, mustaqil jamiyat qurish yo'lida har qanday qiyinchiliklarga bardosh bera oladigan, ularni bartaraf qilishga tayyor turgan kishilar kerak. Bola xarakterining tarkib topishida jamoaning tarbiyaviy roli nihoyat kattadir. Inson yakka, bir-biridan ajralgan tanho hayot kechirmaydi, muayyan bir jamoada, chunonchi, muayyan oilada, maktabda, sexda, kolxozda hayot kechiradi. Jamoa shaxs bilan jamiyat o'rtasidagi bog'lovchi zvenodir. Odamning faoliyati o'yin, o'qish va mehnati xuddi mana shu jamoada voqye bo'ladi. Jamoa shaxsning eng yaqin konkret muhiti bo'libgina qolmay, balki shaxsni tarbiyalaydi ham. Bolada maktabgacha tarbiya yoshida tarkib topa boshlagan xislatlar maktab jamoasida o'sadi va yanada yaxshiroq mustahkamlanadi.

To'g'ri uyushtirilgan maktab jamoasi sharoitida o'quvchilarda uyushqoqlik, intizom, saranjom-sarishtalik, o'z-o'zini tuta bilish, o'zini idora qilish, o'ziga nisbatan talabchan bo'lish kabi xarakter xislatlari tarbiyalanib yetishadi. Xarakter maktab ta'lim-tarbiyaviy ishlari va o'qituvchining har tomonlama ta'sirida, o'qituvchi boshchilik qilgan o'quvchilar jamoasi, kamolot yoshlar tashkilotlari ta'sirida, ijtimoiy foydali mehnatda tarkib topadi.

Ota-onalar, o'qituvchi va tarbiyachilar boshqa tarbiyaviy ishlar bilan bir qatorda bolalarga o'z kamchiliklarini bilib olish va bu kamchiliklarni yo'qotish uchun harakat qilish hamda o'zlarida ijobiy iroda va ahloqiy sifatlarni paydo qilish ustida mashq qilish zarurligini o'qtirishlari lozim. Kishi shaxsiga xos bo'lgan yaxshi fazilatlarni o'zida paydo qilishga intilish yuqori sinf bolalarida yana ham kuchliroq bo'ladi. Bunday intilish o'z-o'zini anglashning yana ham o'sib borishi, ulardagi dunyoqarashning tarkib topishi va bu yoshdagi bola shaxsida g'oyaviy yo'nalishning shakllanishi munosabati bilan ayniqsa yaqqol ko'rinadi. Yuksak irodaviy va ahloqiy sifatlari bilan hammaga manzur bo'lgan kishilar namunasi o'z-o'zida xarakter tarbiyalashning (umuman o'z-o'zini tarbiyalashning) juda muhim vositasidir.

Vatanimiz gullab-yashnashida faol ishtirok etish jarayonida tarkib topadi. Hozirgi kunda laganbardorlik, hushomadgo'ylik, takobburlik, egaizm, tamoyilsizlik kabi salbiy illatlar o'rnini o'zaro muruvvat, hamkorlik, kishilarning hurmat qilish, ularga qo'llaridan kelguncha yordamlashish, mehr-sahovat, adolat, savobli ishlar qilish, xalol va haromni, vijdonni his qilish yaxshilik kabi ijobiy sifatlarni shakllanib bormokda. Bizda yangicha xarakter xislatlari tarkib topmoqda. Bu kishilarning mehnatiga yangicha munosabat, jamiyat manfaatlariga sodiqlik, mehr-muruvvatli bo'lish, yordamga muhtoj kishilarga iltifotli bo'lish kabi yuksak fazilatlar shakllanmoqda. Kishilarimizning xarakter xislatlari ularni dunyoqarashi va e'tiqodlari bilan belgilanadi va ularning qiziqish, qobiliyatlari bilan mahkam bog'langandir. Dunyoqarash va e'tiqodlar Vatanimizga fidokorona muhabbat, jasorat, mehnatsevarlik, mardlik, sabot va rostgo'ylik singari xarakter xislatlarini shakllantiradi va nohakliklarga nisbatan sezgirlik singari xarakter xislatlarining vujudga kelishi, ko'proq kishining hissiyotlarida zohir bo'ladi. Kishi xarakterida markaziy o'rinni ish g'ol etadigan sifatlarni mazkur odamning iroda sifatlari va ma'naviy qiyofasida ifodalanadigan sifatlardir. Kishining xarakteri uning o'ziga xos xislatlarining majmuidir.

Ana shu xislatlar orasida shu kishini jamiyat a'zosi sifatida xarakterlab beruvchi xususiyatlar eng muhim ahamiyatga egadir. Shunday odamlar ham bo'ladiki, ularning hatti-harakatida hissiyot ko'proq o'rin oladi; bunday odamlar o'z hatti-harakatlarida ko'pincha tasodifan tug'iladigan his-tuyg'ulari ta'siri ostida ish ko'radilar. Bunday

odamlarning hissiyoti kuchli bo'lib, tasodifiy kayfiyat va tuyg'u-hissiyotga tez beriluvchan bo'ladilar, shu sababli ularning xarakteri hissiy xarakter deb ta'riflanadi. Ba'zi odamlarda esa irodaviy faollik undagi tuyg'u-hissiyotlar bilan birlikda «monand ravishda» namoyon bo'ladi, Masalan, mehnatsevarlik mana shunday xarakter xislatiga ega bo'lishdir. Mehnat faoliyati kishidan chidam va irodaviy zo'r berishni talab qiladi, buni esa unda mehnatga bo'lgan muhabbat hissi yengillashtiradi, mehnatni serunum qiladi. Iroda bilan tuyg'u-hissiyotlarning mana shunday nisbati bequsur, uyg'un xarakter alomatidir. Odamlarning o'zaro, kundalik munosabatlarida ham, ish sharoitida ham kishi xarakteri to'g'risida gapirilganda, odatda, uning xarakter kuchi va mustahkamligi qay daraja namoyon bo'lishiga qarab hukm chiqariladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolalarda xarakter va temperament shakllanishi murakkab va uzluksiz jarayon bo'lib, u tug'ma va orttirilgan omillar uyg'unligida kechadi. To'g'ri tarbiya va ijobiy muhit orqali har bir bola barkamol shaxs bo'lib yetishishi mumkin.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. To'rt temperament :sanguine, flegmatik, xolerik va melanxolik shaxs turlari. 2017. N 1 toplam. 231b.
2. 2. Temperament 2017y. N 1 toplam 11b.
3. Абрамова, Г.С. Практическая психология: учебное пособие / - Москва : Прометей, 2018. - 538 с.
4. S.K.Mangal: "General Psychology" 2013y. 19b.
5. Ziyonet